

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

*Гавриленко Т.**докторант, кандидат педагогічних наук, доцент, Інститут педагогіки
НАПН України*

УДК 001.53: 373.3(09)(477)«196/198»

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР (СЕРЕДИНА 60-Х – ПЕРША
ПОЛОВИНА 80-Х РР. ХХ СТ.)**

У статті висвітлено організаційні та результативні аспекти експериментальних досліджень у галузі початкової освіти, що здійснювалися в Українській РСР у середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст. Виявлено, що проведені дослідження зумовили трансформації у структурі та змісті початкової освіти; сприяли диференціації та індивідуалізації навчання у початкових класах; забезпечили перехід до навчання у школі дітей з шести років. З'ясовано, що важливу роль в організації та здійсненні експериментів відіграли наукові співробітники відділу початкового навчання та лабораторії навчання і виховання дітей шестирічного віку НДІ педагогіки УРСР.

Ключові слова: початкова освіта, експериментальні дослідження, структура початкової освіти, зміст початкової освіти, молодші школярі, класи вирівнювання, навчання дітей шестирічного віку, підготовчі класи, Українська РСР.

*Гавриленко Т.**докторант, кандидат педагогических наук, доцент, Институт
педагогики НАПН Украины***ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ
НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНСКОЙ ССР (СРЕДИНА
60-х – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА 80-х гг. ХХ ст.)**

В статье освещены организационные и результативные аспекты экспериментальных исследований в области начального образования, которые осуществлялись в Украинской ССР в середине 60-х - первой половине 80-х гг. ХХ ст. Выявлено, что проведенные исследования обусловили трансформации в структуре и содержании начального образования; способствовали дифференциации и индивидуализации обучения в начальных классах; обеспечили переход к обучению в школе детей с шести лет. Выяснено, что важную роль в организации и осуществлении экспериментов сыграли научные сотрудники отдела

начального обучения и лаборатории обучения и воспитания детей шестилетнего возраста НИИ педагогики УССР.

Ключевые слова: начальное образование, экспериментальные исследования, структура начального образования, содержание начального образования, младшие школьники, классы выравнивания, обучения детей шестилетнего возраста, подготовительные классы, Украинская ССР.

Havrylenko T.

*Doctoral Candidate, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Institute of Pedagogics of NAPS of Ukraine*

**EXPERIMENTAL RESEARCHES IN THE SPHERE OF
PRIMARY EDUCATION IN UKRAINIAN SSR (IN THE MIDDLE OF
60s – IN THE FIRST HALF OF 80s OF THE 20th CENTURY)**

The organizational and effective aspects of experimental researches in the sphere of primary education which took place in the middle of 60s – in the first half 80s of the 20th century in Ukrainian SSR are described in the article. It was ascertained that these researches caused the transformations in the structure and content of primary education; supported the differentiation and individualization of education in primary school; ensured the change concerning teaching the children at school starting from the age of six. It is shown that the scientists from the department of primary education and laboratory of teaching and education of six-year-old children of USSR RI of Pedagogics played an important role in organization and realization of experiments.

Keywords: *primary education, experimental researches, structure of primary education, content of primary education, primary school pupils, leveling classes, teaching of six-year-old children, preparatory classes, Ukrainian SSR.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Невпинна глобалізація, стрімкий розвиток комунікаційно-інформаційних технологій, загострення конкуренції у всіх сферах суспільного життя зумовлюють трансформації в освітній галузі. У цьому контексті особливої уваги потребує перший ступінь загальної середньої освіти – початкова школа, що закладає фундамент загальнонавчальних і соціальних компетентностей, необхідних для подальшого успішного навчання та самореалізації особистості. Наразі увага фахівців у галузі початкової освіти зосереджена на оновленні законодавчо-нормативного поля, на визначенні оптимального терміну навчання у школі першого ступеня, на модернізації змісту початкової освіти, на організації індивідуалізованого та диференційованого навчання молодших школярів тощо. За таких умов актуальним є історико-педагогічний аналіз вітчизняного досвіду, зокрема періоду середини 60-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., позначений активним пошуком і численними експериментуваннями українських

освітян у галузі початкової освіти, що може стати підґрунтям у розв'язанні сучасних освітніх проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз показав, що проблема реформування шкільної освіти, зокрема її початкової ланки, в Українській РСР в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст. знайшла відображення у дослідженнях сучасних істориків педагогіки: О. В. Адаменко, Л. Д. Березівської, В. В. Кузьменка, О. Б. Петренко, Л. В. Пироженко, О. В. Сухомлинської та ін. Питання здійснення експериментальних досліджень у галузі початкової освіти в окреслених хронологічних межах висвітлена фрагментарно у працях Л. Д. Березівської, О. Д. Замашкіної, Я. П. Кодлюк, Л. В. Пироженко, О. Я. Савченко та ін., що і зумовило здійснення цієї наукової розвідки.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті організаційних і результативних аспектів експериментальних досліджень у початковій освіті, що здійснювалися в Українській РСР в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні трансформації в УРСР у 50-х рр. ХХ ст. актуалізували формування нового освітнього замовлення: підготовку високоосвічених кваліфікованих фахівців. Важлива роль у розв'язанні цього завдання належала початковій освіті як фундаменту, що закладає основи знань, умінь і навичок, необхідних для подальшого успішного навчання. Однак тогочасна шкільна практика відставала від реальних вимог життя; не відповідала рівню розвитку науки, техніки, культури; не враховувала зрослих пізнавальних можливостей молодших школярів. Характер навчання у початковій школі мало чим відрізнявся від періоду тридцятирічної давності; зміст освіти залишався майже незмінним ще з довоєнних часів, характерними ознаками якого був вузький практицизм, відсутність теоретичних узагальнень тощо [29, с. 50]. Відтак об'єктивна потреба у реформуванні початкової освіти зумовила пошуки та експериментування у цій галузі.

Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. відділом початкової освіти Науково-дослідного інституту (далі НДІ) загальної та політехнічної освіти АПН РРФСР, лабораторією навчання і розвитку НДІ теорії та історії педагогіки АПН РРФСР під керівництвом Л. В. Занкова, лабораторією психології дітей молодшого шкільного віку Інституту психології АПН РРФСР під керівництвом Д. Б. Ельконіна та ін. організовані дослідження, спрямовані на встановлення зв'язку між психічним розвитком дитини та побудовою процесу навчання; з'ясуванні того, чи є розвиток молодших школярів в умовах традиційної моделі навчання межею їхніх можливостей. У ході теоретичних узагальнень, а також проведених експериментальних

досліджень стало очевидним, що зміст і методи навчання в початкових класах не забезпечували необхідного інтелектуального та психічного розвитку учнів початкових класів [12, с. 178]. Відтак учені вважали за необхідне відійти від традиційної системи навчання, орієнтованої на оволодіння учнями навичками грамотного письма, читання і початкової лічби, та здійснювати всебічний розвиток молодших школярів, ефективніше використовуючи їхні природні можливості. Незважаючи на різні підходи до розв'язання цього завдання, більшість дослідників пропонували підвищити темп проходження навчальних програм, увести в курс початкової освіти вивчення елементарних теоретичних знань, застосовувати доступні учням узагальнення, здійснювати більш цілеспрямовану роботу над розвитком їхньої активності й самостійності. Застосування таких підходів мало значно підвищити ефективність навчання та уможливити скороченні курсу початкової освіти до трьох років [3, с. 33].

Окреслені новації отримали підтримку серед освітян та дали потужний імпульс для розгортання експериментальних досліджень з питань структурно-змістової перебудови початкової ланки школи. Так, у першій половині 60-х рр. ХХ ст. в Радянському Союзі експериментувалося близько 15 варіантів програм навчання в початкових класах (психолого-педагогічними лабораторіями під керівництвом Л. В. Занкова, Д. Б. Ельконіна, М. А. Мельникова, С. М. Язикова; кафедрами педагогіки і психології Ленінградського педагогічного інституту ім. О. І. Герцена та ін.). В УРСР експериментальні дослідження в цьому напрямі здійснювали НДІ педагогіки та психології. В основу експерименту, організованого науковими співробітниками відділу початкового навчання НДІ педагогіки УРСР під керівництвом С. С. Коваленко, покладено систему навчання, розроблену відділом початкового навчання НДІ загальної та політехнічної освіти АПН РРФСР. Також було враховано деякі положення теорії розвивального навчання Л. В. Занкова (навчання на високому рівні труднощів, провідна роль теоретичних знань, прискорений темп вивчення програмового матеріалу) та специфіку роботи шкіл в УРСР (одночасне вивчення української та російської мов) [4, арк. 63]. Завдання дослідної перевірки полягали у вивченні можливостей виконання програм початкового навчання за три роки; визначенні обсягу та змісту навчання у I-III класах; виявленні особливостей підготовки учнів до оволодіння систематичним курсом основ наук, починаючи з IV класу [27, арк. 16].

Для проведення експерименту науковими співробітниками відділу початкового навчання НДІ педагогіки УРСР розроблено програми з української і російської мов та арифметики. У них, у порівнянні з чинними програмами, було збільшено питому вагу теоретичних знань, розширено обсяг навчального матеріалу, підвищено рівень його складності.

Експериментальне дослідження здійснювалося протягом 1963-1966 рр. у середніх школах № 71 і № 129 м. Києва та в середній школі № 1 м. Волновахи Донецької області. Його результати показали, що оновлений зміст навчання дозволяє забезпечити більш високий рівень загального розвитку молодших школярів, прискорити темп навчання й відповідно опанувати програму початкових класів за три роки [4, арк. 89].

Зазначимо, що дослідження у галузі початкової освіти здійснювала також і група наукових співробітників НДІ психології УРСР під керівництвом О. В. Скрипченка. Метою їхньої експериментальної роботи було виявлення можливостей молодших школярів в оволодінні новим програмним матеріалом на більш високому теоретичному рівні; дослідження співвідношення навчання і розумового розвитку учнів; вивчення динаміки цього розвитку [26, с. 89]. Розробляючи програму та методику експерименту, дослідники спиралися на ідеї відомого українського вченого-психолога Г. С. Костюка про взаємозв'язок навчання, виховання та розумового розвитку; про єдність змісту, операцій і мотивів пізнавальної діяльності учнів [25, с. 48]. Науковцями також враховувалися результати психолого-педагогічних досліджень, проведених Н. А. Менчинською, Н. С. Рождественським, А. А. Люблінською, А. С. Пчолко, Л. В. Занковим, Д. Б. Ельконіним та ін. Однак, перебудовуючи зміст початкового навчання, вони не прагнули зменшити тривалість початкової освіти, як пропонував Л. В. Занков. «З цими висновками Занкова, – зазначав О. В. Скрипченко, – ми не погоджуємося, бо вони не тільки не розв'язують актуальних проблем школи, а навпаки – створюють ряд додаткових труднощів... Ми прагнемо хоч би частково привести у відповідність до вікових можливостей навчальний матеріал для I-IV класів,... підвищити загальний розвиток молодших школярів» [26, с. 89]

Організаторами експерименту розроблено програми з української і російської мов, арифметики, природознавства, ручної праці та музики. Із змісту навчання було вилучено навчальний матеріал, що не мав істотного пізнавального значення, зокрема ряд тренувальних вправ, та запропоновано вивчення уявлень і понять, необхідних для загального розвитку учнів. Так, у програму з арифметики уведено вивчення елементів теорії арифметики, алгебраїчної та геометричної пропедевтики; з мови – поняття про споріднені слова, ненаголошені голосні, про іменник, прикметник, дієслово; з природознавства – елементарні уявлення про форму Землі, сушу, воду, частини світу, деякі біологічні явища тощо.

Зауважимо, що в експерименті, що здійснювався протягом 1964-1967 рр., взяли участь учні початкових класів середніх шкіл № 149 і № 166 м. Києва. У результаті проведеного дослідження було підтверджено, що підвищення теоретичного рівня навчання прискорює розумовий розвиток

учнів; виявлено, що на розвиток мислення молодших школярів, формування у них узагальнених умінь розв'язувати навчальні завдання, а також на темп переходу від диференціювання до інтегрування мисленнєвих структур впливають зміст і методи навчання [24, с. 63].

Наголосимо, що, попри теоретичні напрацювання, експериментальні дослідження до кінця 1960-х рр. у чинних навчальних планах і програмах для початкових класів фактично не відбулося змін. Шляхи послідовного вдосконалення початкової освіти було визначено в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» (10 листопада 1966 р.), а саме: встановити початок систематичного викладання основ наук з четвертого року навчання, тобто скоротити тривалість початкової освіти до трьох років; привести зміст освіти у відповідність з вимогами розвитку науки, техніки і культури; забезпечити наступність у вивченні основ наук, більш раціональний розподіл навчального матеріалу за роками навчання; подолати перевантаження учнів тощо [17, с. 2]. На виконання зазначеної постанови науковими співробітниками НДІ педагогіки УРСР було підготовлено нові програми та підручники для трирічної початкової школи, де враховано результати попередніх експериментальних досліджень українських і російських науковців. З 1 вересня 1967/68 навчального року розпочалася їх масова експериментальна перевірка. Дослідження здійснювалося у школах Калуського району Івано-Франківської та Павлоградського району Дніпропетровської областей. Поетапно до нього долучалися школи й інших областей [10, арк. 20]. Проведення експерименту мало довести педагогічну доцільність побудови навчальних планів, програм і підручників для трирічної початкової школи; перевірити відповідність змісту навчального матеріалу рівневі підготовки і розвитку учнів тощо [1, с. 4].

Для проведення експерименту було підготовлено та надіслано в школи проекти нових програм для I-III класів з української та російської мов, з математики, природознавства та трудового навчання; календарні плани з української і російської мов, математики, природознавства, трудового навчання, з фізичного виховання, малювання, співів і музики; зошити з друкованою основою з математики; методичні вказівки для вчителів. Для учнів експериментальних класів створено 10 нових оригінальних підручників і навчальних посібників з української та російської мов і природознавства. До кожного підручника науковими співробітниками НДІ педагогіки УРСР розроблено методичні вказівки, календарні та поурочні плани; підготовлено діафільми [11, арк. 1-2].

Експериментальна перевірка нового змісту початкового навчання завершилася у 1970/71 навчальному році. Її результати засвідчили, що більшість учнів експериментальних класів засвоїла навчальний матеріал за

новими програмами; «у дітей сформувалися більш досконалі вміння спостерігати, порівнювати, аналізувати, систематизувати,... необхідні вміння й навички з кожного предмета» [28, с. 14]. Фактичний рівень знань молодших школярів за три роки навчання за новими програмами значно зріс, ніж учнів, які навчалися за старими програмами чотири роки [9, с. 5]. Відтак з 1971 року всі початкові класи перешли на новий зміст і тривалість навчання.

Таким чином, експериментальні дослідження у галузі початкової освіти, що здійснювалися в УРСР у середині 60-х рр. – на початку 70-х рр. ХХ ст., зумовили структурно-змістові трансформації цієї ланки школи (скорочення тривалості до трьох років, оновлення змісту навчання). У результаті проведених досліджень в основу побудови нового змісту початкового навчання було покладено такі підходи: навчання на більш високому рівні складності, прискорення темпу засвоєння навчального матеріалу, збільшення питомої ваги теоретичних знань, що дозволяло забезпечити максимальний розвиток пізнавальних можливостей молодших школярів. У цілому запропонований зміст початкового навчання відповідав соціальним запитам та потребам розвитку учнів, забезпечував їх належну підготовку до оволодіння основами наук у середніх класах школи тощо. Водночас упровадження нових програм викликало низку проблем: недостатня підготовленість класоводів до реалізації нововведень; ускладнення роботи вчителів малокомплектних шкіл; перевантаження учнів навчальною роботою; збільшення кількості невстигаючих школярів тощо [1, с. 3-4]. Це у свою чергу спонукало науковців і практиків до наступних пошуків та експериментувань.

Зростання чисельності молодших школярів, які мали проблеми в навчанні та потребували систематичної додаткової допомоги вчителя, актуалізувало пошук оптимальних форм навчання цієї категорії учнів. У липні 1975 р. колегія Міністерства освіти УРСР прийняла рішення про організацію експериментальної перевірки доцільності створення класів індивідуалізованого навчання або класів вирівнювання знань учнів II-III класів у восьми школах Донецької області [18, с. 25]. Наукове керівництво експериментом здійснювала група співробітників НДІ педагогіки та психології УРСР (М. В. Богданович, Ю. З. Гільбух, І. С. Дьоміна, А. П. Коваль, В. В. Кумарін, Г. Ф. Кумаріна (науковий керівник), Н. Ф. Скрипченко та ін.), до складу якої увійшли фахівці з дидактики, окремих методик, виховання, психології, фізіології, логопедії [7, с. 44]. Це дало можливість комплексно та всебічно вивчати ефективність нової форми індивідуалізованого навчання.

Зібраний у ході чотирирічного експерименту фактичний матеріал (дані контрольних робіт, результати психологічних зрізів, щоденники спостережень, матеріали анкетування батьків, протоколи бесід з учителями

та учнями тощо) дозволив науковцям зробити висновок про доцільність функціонування у загальноосвітніх школах цієї форми навчання. Так, 82 % молодших школярів, які навчалися у класах вирівнювання, наприкінці III класу перейшли у категорію «встигаючих». Дослідження також показало, що більшість невстигаючих учнів може засвоювати програму початкової школи у встановлений трирічний термін навчання [6, с. 70].

Результати першого етапу експерименту (1975-1979 рр.) були позитивно оцінені колегією Міністерства освіти УРСР (13 квітня 1979 р.). Визнано за доцільне продовжити дослідження, розширивши мережу класів вирівнювання у Донецькій області, а також відкривши їх у всіх обласних центрах УРСР [20, с. 3]. Діяльність класів вирівнювання регламентувалася Положенням про експериментальні класи вирівнювання знань середньої загальноосвітньої школи Української РСР (14 серпня 1979 р.). У документі окреслювалися питання комплектування класів вирівнювання та організації навчально-виховного процесу в них. Позитивно оцінюємо, що основним завданням класів вирівнювання визначено не лише подолання, а й попередження неуспішності молодших школярів. Відтак до них зараховувалися не тільки учні II-III класів, а й першокласники, які внаслідок різних причин (тимчасова затримка у розвитку, педагогічна занедбаність, фізична ослабленість тощо) відстали від своїх однолітків. Закцентуємо і на тому, що особливістю навчальної роботи в класах вирівнювання була визнана всебічна індивідуалізація [13, с. 27].

Зазначимо, що на другому етапі експерименту (1979-1982 рр.) робота спрямовувалася на виявлення організаційних та психолого-педагогічних умов успішності навчання, виховання і розвитку учнів I-III класів, які тимчасово відставали у цьому від своїх однолітків і навчалися у класах вирівнювання. У результаті чотирирічного дослідження було встановлено, що такими умовами є: відносна однорідність складу учнів, можливість маневрувати навчальним часом, здійснення навчально-виховного процесу вчителями високої кваліфікації, зменшення наповнюваності класів. Між іншим, акцентувалося, що досягти високої результативності можна лише при одночасному, а не почерговому, ізольованому їх дотриманні [2, с. 20-22]. Також було з'ясовано, що в школах, де функціонували класи вирівнювання, створювалися умови для максимального розвитку здібностей і нахилів молодших школярів, які навчалися у звичайних класах, відповідно покращувався рівень їхньої успішності. Водночас у ході експерименту так і не були розв'язані питання щодо методики відбору дітей до класів вирівнювання, ефективної підготовки вчителів, науково-методичного забезпечення, доцільності переходу учнів класів вирівнювання у звичайні класи тощо. Окрім того, розширення масштабів дослідження (у 1982/83 навчальному році функціонувало 118 початкових

класів вирівнювання, де навчалось 2050 учнів [19, с. 17]) актуалізувало питання забезпечення класів вирівнювання висококваліфікованими вчителями, логопедами; створення належного матеріально-технічного оснащення навчально-виховного процесу тощо [2, с. 25].

У цілому результати тривалого дослідження довели, що при загальноосвітніх школах доцільно за потреби створювати класи вирівнювання як ефективну форму індивідуалізації навчання, подолання й попередження неуспішності та відставання в навчанні й розвитку учнів початкових класів [2, с. 26]. З 1983 р. вони набули масового поширення в шкільній практиці. Їх діяльність визначалася новим Положенням про класи вирівнювання при загальноосвітніх школах Української РСР (9 вересня 1983 р.), що уточнювало попереднє у питаннях комплектування класів, організації виховного процесу, керівництві роботою класів вирівнювання [14].

Структурно-змістові трансформації в початковій освіті на початку 70-х рр. ХХ ст., як зазначалося вище, призвели до перевантаження молодших школярів, особливо першокласників. Відтак постала потреба у пошуку резервів навчального часу для опанування на належному рівні оновленого змісту початкової освіти. Розв'язати цю проблему пропонувалося за рахунок зниження віку вступу дітей до школи. Вивчення архівних документів свідчить, що в 1976 р. НДІ педагогіки УРСР та Управління шкіл Міністерства освіти УРСР ініціювали проведення експериментального дослідження щодо можливості навчання дітей з шестирічного віку. Його завдання полягали у визначенні й перевірці змісту навчання, методів і форм роботи, оптимального режиму навчання і розвитку дітей шестирічного віку, системи підготовки вчителів до роботи з цією віковою категорією учнів. Науковими співробітниками сектору початкового навчання НДІ педагогіки УРСР було розроблено теоретичні положення експерименту, підготовлено проекти навчальних планів і програм, підручник з навчання грамоти, матеріали з математики, варіанти режиму дня для шестиліток тощо [5, арк. 16-17].

Згодом у наказі міністра освіти УРСР О. М. Маринича «Про відкриття підготовчих класів загальноосвітньої школи та організацію роботи в них» (15 липня 1977 р.) поставлено завдання створити підготовчі класи для дітей шестирічного віку, які мали навчатися за спеціально створеними навчальними планами і програмами, в окремих школах Закарпатської, Кіровоградської, Одеської, Черкаської, Чернівецької областей [8, с. 12-13]. Основними завданнями підготовчих класів були визначені такі: фізичне, моральне, трудове та естетичне виховання дітей, розвиток їхнього мислення і мовлення, формування навичок спостереження, аналізу явищ природи й суспільного життя, розвиток

інтересу до навчання, формування уміння поводити себе в колективі [21, с. 2]. Відтак, згідно з навчальним планом, майже 70 % навчального часу відводилося на заняття з фізичної культури, ритміки, музики і співу, малювання і ліплення, художнього і технічного конструювання та моделювання, художнього читання. Програмою підготовчих класів передбачалася також цілеспрямована підготовка до вивчення рідної мови та математики в I класі. З метою загального та соціального розвитку дітей у навчальний план уведено новий інтегрований курс «Ознайомлення з навколишнім» (авт. Н. М. Бібік, Н. С. Коваль) [21, с. 3-4].

Ураховуючи вікові особливості шестирічних дітей, у підготовчих класах передбачалися особливі умови організації навчально-виховного процесу, а саме: наповнюваність класу до 25 осіб; зменшення тривалості уроку до 35 хвилин; проведення динамічних пауз; відсутність оцінок і домашніх завдань; домінування ігрової діяльності; уведення додаткових канікул; функціонування при класах груп подовженого дня; обов'язковий денний сон; триразове харчування; тривалі прогулянки на свіжому повітрі тощо [21, с. 5].

З метою здійснення наукового супроводу експерименту з навчання дітей шестирічного віку, в Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР було створено лабораторію навчання і виховання дітей шестирічного віку, до складу якої увійшли провідні науковці й практики (Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, Л. П. Кочина, Н. І. Підгорна, О. Ю. Прищепа, Н. Ф. Скрипченко (завідувач лабораторії), І. О. Школьна). За період функціонування лабораторії (1976 – 1985 рр.) науковими співробітниками складено програми для підготовчих класів з усіх видів навчальної діяльності (навчання читання, письма, роботи з дитячою книжкою, математики, ознайомлення з навколишнім, ручної праці, фізичного й естетичного виховання); створено підручники та навчальні посібники для шестирічних учнів; підготовлено методичні посібники для вчителів; опубліковано велику кількість статей з проблем навчання дітей шестирічного віку в республіканських та загальносоюзних педагогічних журналах; організовано підготовку вчителів, вихователів, керівників шкіл для навчання і виховання цієї категорії дітей [23, с. 10-11]. Відтак співробітники лабораторії зробили вагомий внесок у пропедевтику початкового навчання, створили умови для початку систематичної навчальної діяльності дітей з шести років.

У 1981 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про переведення в порядку досліду учнів початкових класів ряду загальноосвітніх шкіл на п'ятиденний навчальний тиждень і введення навчання дітей з 6-річного віку», що зумовила проведення експерименту в підготовчих класах шкіл та підготовчих групах дошкільних закладів з

метою виявлення можливостей початку систематичного навчання дітей з шести років в умовах загальноосвітніх шкіл з оптимальним навчальним навантаженням [15]. У ході комплексного (брали участь педагоги, психологи, гігієністи, фізіологи) експериментального дослідження (1981 – 1985 рр.), що здійснювалося в Ніжинському районі Чернігівської, Волноваському районі Донецької, Радехівському районі Львівської, м. Орджонікідзе Дніпропетровської областей, було доведено можливість і доцільність систематичного навчання дітей з шести років, а також визначено форми організації навчально-виховного процесу, зміст і методи навчання; підготовлено навчально-методичні та дидактичні матеріали; виявлено особливості навчання, виховання і розвитку дітей у нових умовах; вивчено економічні, кадрові, управлінські аспекти переходу до навчання дітей з шести років тощо [22]. Відтак, згідно з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше удосконалення загальної середньої освіти молоді та покращення умов роботи загальноосвітньої школи» (29 квітня 1984 р.) з 1986/87 навчального року відбувся перехід до навчання у школі дітей з шестирічного віку [16, с. 36].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, експериментальні дослідження, що здійснювалися українськими освітянами у галузі початкової освіти в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст., зумовили зміни у *структурі та організації початкової освіти* (запровадження трирічної у 1971 р. та чотирирічної у 1986 р. початкової освіти, зниження вікової межі початку систематичного шкільного навчання до шести років), у *змісті навчання* (навчання на більш високому рівні складності, прискорення темпу засвоєння навчального матеріалу, збільшення питомої ваги теоретичних знань, розвивальний характер навчання), в *організації навчально-виховного процесу* (диференціація та індивідуалізація навчання молодших школярів через відкриття класів вирівнювання). Важливу роль в організації, здійсненні та упровадженні результатів експериментів відіграли наукові співробітники відділу початкового навчання та лабораторії навчання і виховання дітей шестирічного віку НДІ педагогіки УРСР. Уважаємо позитивним, що експериментальні дослідження, як правило, були тривалі, охоплювали значну кількість учнів, мали комплексний характер, а їх результати сприяли оновленню змісту навчання, відповідаючи соціальним запитам і потребам розвитку учнів; уведенню нових форм навчання, зорієнтованих на диференціацію та індивідуалізацію навчального процесу тощо. Водночас упровадження результатів експериментів у масову шкільну практику викликало низку проблем: недостатня підготовленість класоводів до реалізації нововведень, ускладнення роботи вчителів малокомплектних

шкіл, перевантаження учнів, відсутність належного матеріально-технічного забезпечення тощо.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в ґрунтовному вивченні та аналізі окремих експериментальних досліджень у початковій освіті окресленого періоду, про що йтиметься у наших подальших публікаціях.

Література

1. Богданович М. В. Трирічний експеримент завершено / М. В. Богданович, Н. Ф. Скрипченко // Початкова школа. – 1970. – № 11. – С. 4-11.
2. Доповідна записка про підсумки експериментальної роботи в класах вирівнювання в 1982/83 навчальному році // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983. – № 22. – С. 19-26.
3. Коваленко С. С. Педагогічно осмислити нове у змісті і системі початкової освіти / С. С. Коваленко // Радянська школа. – 1964. – № 12. – С. 33-47.
4. Колегії Міністерства освіти УРСР. Доповідна записка «Про експериментальне дослідження системи і змісту навчання початкових класів» (1966 р.) // ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 1045, арк. 63.
5. Колегії Міністерства освіти УРСР. Доповідна записка «Про проведення експериментального дослідження з проблеми навчання і виховання дітей шестирічного віку» // ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 1490, арк. 16-18.
6. Кумаріна Г. Ф. Організація навчального процесу / Г. Ф. Кумаріна // Початкова школа. – 1980. – № 6. – С. 68-74.
7. Кумаріна Г. Ф. Роль класів вирівнювання в індивідуалізації навчання / Г. Ф. Кумаріна // Педагогіка: республ. наук.-метод. зб. / відп. ред. М. Д. Ярмаченко. – К.: Рад. школа, 1978. – Вип. 17. – С. 44-51.
8. Наказ міністра освіти УРСР «Про відкриття підготовчих класів загальноосвітньої школи та організацію роботи в них» // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1977. – № 16. – С. 12-15.
9. Ніколаєнко І. В. Проблеми і завдання початкової школи / І. В. Ніколаєнко // Початкова школа. – 1972. – № 8. – С. 4-13.
10. О подготовке школ Украинской ССР к переходу на новые учебных планы и программы // ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 1186, арк. 20-22.
11. Отчет института об экспериментальном исследовании эффективного программного метода обучения в начальных классах средних школ за 1967-1968 уч. г. // ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 1186, 35 арк.
12. Пироженко Л. В. Реформування змісту загальної середньої освіти в Україні (середина 60-х – початок 80-х рр. ХХ ст.): монографія / Л. В. Пироженко. – К.: Пед. думка, 2013. – 304 с.
13. Положення про експериментальні класи вирівнювання знань середньої загальноосвітньої школи Української РСР // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1979. – № 20. – С. 26-28.
14. Положення про класи вирівнювання при загальноосвітніх школах Української РСР // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983. – № 22. – С. 17-19.
15. Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПКР і Ради Міністрів СРСР від 22 січня 1981 р. «Про переведення в порядку досліду учнів початкових класів ряду загальноосвітніх

- шкіл на п'ятиденний навчальний тиждень і введення навчання дітей з 6-річного віку» [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP810119.html.
16. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СРСР «О дальнейшем совершенствовании общего среднего образования молодежи и улучшении условий работы общеобразовательной школы» // Основные документы о реформе общеобразовательной школы / сост. В. А. Белоголовский. – К.: Рад. шк., 1986. – С. 34-43.
 17. Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1966. – № 23. – С. 2-13.
 18. Про організацію експериментальних класів вирівнювання знань у Донецькій області // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1975. – № 19. – С. 25-26.
 19. Про підсумки експериментального навчання дітей у класах вирівнювання при загальноосвітніх школах у 1982/83 навчальному році // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983. – № 22. – С. 17-19.
 20. Про підсумки експериментальної роботи по навчанню слабовстигаючих учнів у класах вирівнювання знань // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1979. – № 10. – С. 3-4.
 21. Програми для підготовчих класів загальноосвітніх шкіл (Проект). – К., 1977. – 197 с.
 22. Скрипченко Н. Ф. Дослідне систематичне навчання шестирічних дітей у школах і дошкільних закладах УРСР / Н. Ф. Скрипченко // Педагогіка: республ. наук.-метод. зб. / ред. кол.: А. М. Алексюк, В. І. Бондар, М. С. Вашуленко та ін. – К.: Рад. шк., 1986. – Вип. 25. – С. 42-48.
 23. Скрипченко Н. Ф. Лабораторія навчання і виховання молодших школярів / Н. Ф. Скрипченко // Початкова школа. – 1996. – №3. – С.7-13.
 24. Скрипченко О. В. Вплив змісту і методів навчання на розумовий розвиток учнів I-III класів / О. В. Скрипченко // Радянська школа. – 1967. – № 3. – С. 58-63.
 25. Скрипченко О. В. Досвід експериментальної перебудови навчання в перших класах / О. В. Скрипченко, Н. Ф. Скрипченко // Радянська школа. – 1965. – № 9. – С. 48-55.
 26. Скрипченко О. В. Експериментальне вивчення арифметики в другому класі / О. В. Скрипченко // Радянська школа. – 1966. – № 3. – С. 89-94.
 27. Стенограмма заседаний Ученого Совета института по вопросу опыта проверки программ трехлетнего обучения в начальных классах и проблемах дальнейшего усовершенствования общего вечернего и заочного образования (9 – 25 апреля 1964 г.) // ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 871, арк. 127.
 28. Три роки за новими програмами / М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко та ін. // Початкова школа. – 1972. – № 8. – С. 14-20.
 29. Чепелєв В. І. За дальше удосконалення роботи 1-4 класів / В. І. Чепелєв // Радянська школа. – 1963. – № 2. – С. 47-53.